

Rockooperi "Põhjaneitsr mitu elu

Räägitakse, et kassil pidi olema üheksa elu. Olgu kassidega kuidas on, kuid Raimo Kangro ja Andres Valkoneni rockooperil "Põhjaneitsi" on neid "elusid" tänaseks juba neli. Loeme siis üle: esietendus Vanemuises 1980; teiseks lavastus Kaunase ooperiteatris Leedus 1983; kolmandaks "Põhjaneitsi" filmiversiooni jaoks muusika salvestamine Tallinna linnahallis Tallinnfilmile 1990/91 (linateos paraku valmis ei saanudki) ning nüüdne kontsertettekandekas Kristjan Järvi dirigeerimisel Estonia kontserdisaalis 9. novembril. Kas ja kuivõrd oli 40 aastat tagasi kirjutatud eesti esimene rockooper oma ajastu laps ning kui aktuaalne on "Põhjaneitsi" muusikaline sõnum tänasele, XXI sajandi kuulajale-vaatajale, sellest alljärgnevalt juttu teemegi.

Alustuseks üks täpsustus teemal, kas Kangro-Valkoneni 1979. aastal kahasse kirjutatud "Põhjaneitsi" on eesti esimene rockooper. Nimelt kirjutas Gennadi Taniel muusikalise lavateose Juhan Smuuli poeemi "Järvesuu poiste brigaad" ainetel "Valus valgus" (1977), mida järgmisel aastal Tallinna vene teatris ka etendati. Taniel ise nimetas seda igatahes rockooperiks (ja nii on see kirjas ka EMIK-i kodulehel). Aga et tüki muusikaline osa oli toonase Eesti Raadio estraadiorkestri kanda (lindistatud Peeter Sauli juhatusel), siis on määratlus "rock" "Valusa valguse" puhul ilmne liialdus. Olgu siis mõistega "ooper" kuidas iganes ...

Muuseas, see sõnaühend "esimene rockooper" on ka maailma mastaabis mitmeti mõistetav - kõik sõltub sellest, kuidas tõmmata piiri ooperi ja muusikali vahele ning kas sõna "esimene" tähendab lavateose loomisaastat, ilmunud plaadialvestist või hoopis lavalejõudmist.

Üldiselt peetakse maailma esimeseks rockooperiks ansambli The Who ulatuslikku ja temaatilist laulutsüklit "Tommy", mis räägib kurttumma poisi Tommy Walkeri eneseleidmise keerukast teekonnast. Duubelplaadina ilmus "Tommy" (olles ühtlasi The Who neljas LP) firmalt Decca Records aastal 1969. Arvata võib, et The Who kitarrist komponeeris muusika aasta varem, kuna septembris 1968 hakati seda juba salvestama.

1968. aasta kevadel tuli Broadway lavale Galt MacDermoti (1928-2018) rockmuusikal "Hair", mis püsis laval neli hooaega ja 1750 etendust ning tõi tegijatele sisse tolle aja kohta tohutu summa, mis kaalus üles pea kõikide teiste muusikalide tulud kokku! "Häiri" 1969. aasta plaadistus pälvis Grammy, kuid on teada, et "Häiri" muusika oli Galt MacDermotil valmis juba aastal 1967. Aga The Who "Tommy" jõudis suure kontsertetenduseni Londoni Rainbow Theatre'is alles 1972. aasta detsembris (ehkki aasta varem üritati seda ooperina lavastada USA-s Seattle Operas, kuid edutult).

Muusika

01.12.2019 00:00

Igor Gašnek

25,26,27

Rahvusoper Estonia

Ooper

Muusikal

Veel üks "esimeste" rockkooperite pretendent - Andrew Lloyd Webberi "Jesus Christ Superstar" (sisuliselt küll muusikal) jõudis varasema "Häiri" lavastaja Tom O'Horgani käe all Broadway M ark Hellinger Theatre'i lavale oktoobris 1971. Kuid selleks ajaks oli "Jesus Christ Superstari" 1970 ilmunud topeltalbumit müüdnud juba ligi kaks miljonit eksemplari. Nii et mõnikord võivad ka Broadway veskid jahvatada pisut aeglaselt...

Kõik eeltoodu näitab kujukalt, et erinevalt spordist, kus esimesena finišisse jõudnu on vaieldamatult võitja, pole rockkooperite puhul seda päris esimest nii lihtne ühemõtteliselt paika panna.

Kuid nüüd tagasi Kangro-Valkoneni "Põhjaneitsi" juurde. Idee kirjutada rockkooper tekkis Raimo Kangrol ja tema heal sõbral Andres Valkonenil 1977. aasta paiku perekondlikul kokkusaamisel Raimo Väike-Õismäe korteris. Peale Kangro ja Valkoneni võtsid tollest koosviibimisest osa ka "Põhjaneitsi" hilisemad libretistid Leelo Tungal ja Andres Jaaksoo. Ehkki mingit tellimust tol hetkel veel kusagilt ei paistnud, hakati n-õ oma lõbuks tööle läti kirjaniku Kärli Skalbe (1879-1945) muinasjutuga "Põhjaneitsi". Jutt oli tõlgitud ka eesti keelde ja meil trükkis ilmunud. Igatahes ooperi partituur sai valmis 1979. aasta kevadel.

Tuleb arvata, et libreto valiku Skalbe muinasjutu kasuks võis osalt tingida soov mitte tekitada toonaste nõukogude ametimeestega mingeid "vastalisi probleeme". Ametlikult trükkis ilmunud muinasjutt peaks igale "parteimutrikesele" tunduma poliitilises mõttes ohutu teemana. Olgu selle rockmuusikaga, kuidas on, aga ega rock olnud Nõukogude Liidus ju ära keelatud.

Siiski olid mõned sümbolid nii Skalbel kui "Põhjaneitsi" libretos mitmeti mõistetavad - polnud ju vaja erilist fantaasialendu, leidmaks kokkupuutepunkte muinasjutu tegevuspaiga Rahulolu Ranna ja tollase "sotsialistliku muinasjutu" vahel. Kus elanikele sisendati, et neil on üldiseks heaoluks kõik olemas, kuid tegelikult olid tühjad pead, tühjad letid ja tühjad pihud.

Lühidalt "Põhjaneitsi" tegevuskäigust. Esimeses vaatuses ilmub müütilise Rahulolu Ranna elanike sekka võõras Noormees, kes elab oma ideaalide maailmas. Ranna rahvast kujutatakse kui primitiivseid tarbijaid, kelle unistused ei küüni kaugemale korralikust kõhutäiest. Filisterlike elanike juhiks on demagoogiline Prohvet, kelle tütar Mutik aga armub Noormehesse. Ent Noormehe paleuseks on müütiline, ideaalne Põhjaneitsi, keda ta kunagi pole näinud, kuid kellega ta oma fantaasias suhtleb (rockkooperis on Põhjaneitsi tegelaskuju lavatagune hääl). Seetõttu põlgab ta ära lõbujanuse Mutiku magamistoa.

Teises vaatuses süveneb Noormehe konflikt demagoogilise Prohvetiga, kes püüab veenda võõrast vähem unistama ja mõtlema ning ranna rahvaga ühte sulanduma. Omakorda näitab müütiline Põhjaneitsi Noormehele fantaasiapilte kaugetest paikadest nagu Lumejahvatajate ja Virmaliste maailm. Lõpuks

peetakse vastalise Noormehe üle kohut ja Rahulolu Ranna rahvas heidab ta endi seast välja (nii nagu Solženitsõn saadeti omal ajal Nõukogude Liidust välja). Noormees läheb aga otse taevast läbi, kuni silmapiir rebeneb ja pimestav valgus sisse murrab ning maa täitub värskel õhuga. Nii et happy end nagu muinasjuttudes ikka. Muusikalis-dramaturgiliselt on süžee ooperis jagatud kümneks pildiks nii, et peategelased on Noormees ja Põhjaneitsi koos Mutikuga (Vanemuise lavastuses 1980 laulis mõlema neiu osa Silvi Vrait) ning rahva partiid esitab koor. Kõrvalosades on Prohvet koos kahe Mehega ning ei puudu ka groteskimaiguline koomiline roll Korraalvuri-Kohtuteenri näol (üks ja sama laulja).

Ülesehituselt ja vormilt on Kangro-Valkoneni "Põhjaneitsi" midagi klassikalise numbrioooperi ja wagnerliku läbiva, st stseene omavahel siduva ooperidramaturgia vahepealset, olemata päriselt ei üks ega teine. Kuigi aariad ja retsitatiivid klassikalises mõttes küll puuduvad, mõjub nii mõnigi oluline muusikaline number ka iseseisvalt ja lõpetatult (näiteks stseen teise vaatuse alguses, kus Põhjaneitsi lubab Noormehele tutvustada maailma mitmekesisust). Kuid tähendusrikkaid hitte, mis võiksid hiljem oma elu iseseisvalt elada nagu näiteks kuulus "Aquarius" muusikalist "Hair", me "Põhjaneitsis" siiski ei kuule.

Ooperi muusikaline stiilipalett jaotub suures plaanis kaheks - enamikus orkestriepisoodides ja ka mõningates koorinumbrates on ootuspäraselt äratuntav Kangrole iseloomulik nurgeliste rütmidega käekiri, teise stiilikomponendi moodustab mitmekihiline popmuusika, kusjuures bändiseaded olid rohkem Valkoneni rida. See pool jaguneb omakorda alastiilideks nagu meloodiline ballaad, ansambleid Europe või Queen ("Night at the Opera") meenutav rock, disko -funk (Põhjaneitsi ja Lumejahvatajate stseenis), ansambli Gentle Giant laadis progerock ning kohati ka reggae-tunnetusega muusikalõigud.

Ei saa jätta märkimata, et kui eelnimetatud lääne ansamblitega loob "Põhjaneitsi" muusika vaid assotsiatiivseid paralleele, siis Noormehe "Lahkumislaul" ooperi lõpus meenutab olemuselt juba üsna konkreetset Rod Stewarti kunagist megahitti refräänisõnadega "I am sailing" ("Sailing" 1975, ehkki Sutherland Brothers tuli selle looga välja juba 1972).

Mis puutub orkestri, bändi ja koori ühendamisega "Põhjaneitsis", siis tulemus on väga orgaaniliselt lõimuv, nii et mingeid liitekohti või traagelniite kõlapildis küll ei kuule. Samas on tunda, et dramaturgiliselt pingelisemates kohtades (näiteks kohtustseenis) on partituur "paksem", st kõlavad nii koor, orkester kui bänd korruga, ent lüürilisemates episoodides jälle kammerlikult "õhem". Aga kõik kokku jätab hästi loomuliku mulje.

Kuna käisin neli aastakümnet tagasi Vanemuises toonast "Põhjaneitsi" esmalavastust vaatamas (mäletan selle üldmuljet päris hästi) ning nüüd, 9. novembril Estonia kontserdisaalis

kuulamas ka ooperi kontsertettekannet Kristjan Järvi juhatusel, on mul hea võimalus neid võrrelda. 1980. aasta lavastuses olid peaosas Silvi Vrait (Mutiku-Põhjaneitsi kaksikrollis) ja Vello Toomemets, Prohveti osa laulis Tõnu Kilgas ning bändiks oli Fix. Nüüdses kontsertettekandes laulis Noormehe partiid Mikk Tammepõld, Kärt Tomingas, Põhjaneitsit Nele-Liis Vaiksoo, Prohvetit Tamar Nugis, Korralvurit Tanel Padar ning bändiks oli vaid selleks esituseks kokku pandud projektansambel.

Kahe ettekande esimene oluline vahe oligi ehk see, et kui Vanemuises Mutikut oli vaja rocki mängida, siis Fix mängiski ehedat rocki, mitte korralikku "euro-popmuusikat" nagu nüüdne bänd. Muusikas on nagu teatris, et laval peab näitleja endale rohkem grimmi panema kui kohtingule minnes, sest auditoorium on suurem ja kontrastimomenti tuleb rõhutada.

Teiseks oluliseks erinevuseks oli nüüdse ettekande märksa tempokam ja kontsentreeritum mulje kui nelja aastakümne taguses lavastuses. Põhjus on arvatavalt selles, et ooperietenduse puhul ei saa dirigent temposid liiga kiireks pressida, kuna osatäitjad peavad lavastuses normaalselt liikuma, mitte ummisjalu ringi tormama, et vajalikul hetkel ettenähtud misantstseeni jõuda.

Mis puutub "Põhjaneitsi" peategelastesse, siis Silvi Vraidi ja Vello Toomemetsa rollisooritus oli toona väga hea ja kunstilises mõttes igati veenev. Hiljutise kontsertettekande puhul ei pääse kriitilistest märkustest kindlasti Mikk Tammepõld, kelle lauldud Noormees rändas pea terve esimese vaatuse jooksul piki muusikalise eneseleidmise ebakindlat ja okkalist teed. Tõsi, teises vaatuses oli pilt juba palju parem ja musikaalsem.

Musikaalne oli ka Kärt Tomingase Mutik (meenutas tämbraalselt kohati tõepoolest Silvi Vraiti) ning Nele-Liis Vaiksoo lauldud Põhjaneitsi jättis ebamaise ja efemeerse mulje, mida oligi vaja. Küll oli nüüdne koor - RAM ja Estonia ooperikoori naisrühm - suurusjärgu võrra parem ja kandvam kui omaaegne Vanemuise koor, nii et selles kontekstis hiljutisele ettekandele kindel plusspunkt!

Lõpetuseks "Põhjaneitsi" taaselustajatele kaks tagantjärele tarkust. Kindlasti pidanuks tükiga rohkem proove tegema, sest ooperi vokaalpartiitid pole sugugi kergete killast. Ning ilmselgelt jäi väheseks ühest kontserdist Tallinnas ja Tartus. Tallinna kontsert oli juba kuu varem viimseni välja müüdud, nii et vähemalt siin pidanuks üks "Põhjaneitsi" veel kõlama.

Põhjaneitsi ettekanne, esiplaanil solistid Kärt Tomingas ja MikkTam m epõld ning dirigent Kristjan Järvi.

Igor Gašnek

